

Gaston Franssen & Rick Honings (red), *Litteraire Fancultuur in Nederland*, Themanummer *Spiegel der letteren* 56 (2014) 3. Leuven: Peeters, 2014. p. 243-419. ISSN: 00387479

Bij het horen van de term 'litteraire fancultuur' bekruipt velen mogelijk een ongemakkelijk gevoel. Het lijkt alsof dit begrip de 'hoge' cultuur van de literatuur schijnbaar moeiteloos verbindt met de 'populaire' cultuur die veelal wordt geassocieerd met *fandoms*. De connectie tussen de *fan* en populaire cultuur wordt immers ondersteund door veel recent wetenschappelijk onderzoek, dat de *fan* voornamelijk bespreekt in de context van zijn of haar 'obsessie' voor uitingen binnen de populaire cultuur (bv. Hills, 2002). Dat leidt tot de vraag of 'litteraire fancultuur' überhaupt wel bestaat en hoe die zich dan zou manifesteren. Dit is dan ook de centrale vraag van het recent verschenen themanummer van *Spiegel der Letteren*, getiteld: 'Litteraire Fancultuur in Nederland' (Franssen & Honings 2014: 243). Het themanummer levert een waardevolle bijdrage aan het wetenschappelijke debat over fancultuur. In de eerste plaats staat een andere soort *fan* centraal, de literaire fan, die de 'populaire' fanpraktijken combineert met een passie voor 'hoge' literatuur. Daarnaast voegt het een nieuwe, nationale – Nederlandse – context toe aan het academische debat rond *fans* en *fandoms*, dat zich hoofdzakelijk afspeelt in Amerika en Groot-Brittannië.

Het themanummer is hiermee een eerste aanzet tot het bestuderen van literaire fancultuur in Nederland vanaf omstreeks 1800 tot nu. Het vormt een bijzonder goede basis voor verder onderzoek binnen dit terrein. De individuele bijdragen van de auteurs slagen erin enkele typerende historische continuïteiten te ontwaren. Ze beschouwen de Nederlandse literaire fancultuur in een 'complex spanningsveld': het fenomeen bestaat bij de gratie van de inherente frictie die het gevolg is van de spanning tussen 'hoge' en 'lage' cultuur, het verleden en het heden, en tot slot tussen de *fan* als individu en als onderdeel van een collectief (Franssen & Honings 2014: 244).

Het eerste spanningsveld manifesteert zich direct al in de term 'litteraire fancultuur'. Het spelen met de grenzen tussen het vermeend 'hoge' en 'populaire' blijkt binnen de Nederlandse literaire fancultuur van belang. Dit komt onder andere tot uiting in de bijdrage van Edwin Praat (2014) over de publieke (zelf)presentatie van Gerard Reve. Reve gebruikte bijvoorbeeld *De*

Grote Gerard Reve Show als podium om met de nodige ironie de grenzen tussen kunst en entertainment te doorbreken en te herdefiniëren. Op een vergelijkbare wijze illustreert het artikel van Gaston Franssen en Zosha de Rond – over *fan-zines* rond auteurs als Hermans, Büch en Schippers – dat 'hoge' cultuur weldegelijk gepaard kan gaan met 'populaire' fanpraktijken. De *fan-zines* bieden een platform voor literaire fans om actief te participeren in een gemeenschap van gelijkgestemden door middel van het toe-eigenen van het werk van de auteur, maar ook door het uitwisselen van hun ervaringen en praktijken als literaire fan.

Een tweede spanningsveld heeft betrekking op de historische relevantie van de *fan*. De lange geschiedenis van de literatuur zou niet verenigbaar zijn met *fandom*, aangezien fancultuur wordt beschouwd als een product van het moderne kapitalistische tijdperk, (elektronische) massamedia en de opkomst van de *celebrity culture*. Maar de literatuurhistoricus die zich richt op de praktijken die we nu met *fandom* zouden associëren, ziet dat het zo eenvoudig niet ligt. De praktijk van het bezoeken van plaatsen geassocieerd met een auteur (in de brede zin van het woord, inclusief poëten, filosofen, reisschrijvers) of zijn/haar werk vond volgens sommigen al plaats tijdens de Klassieke Oudheid (Watson 2006). Het eerste historisch geregistreerde geval van literair toerisme is echter toe te schrijven aan de veertiende-eeuwse humanist Petrarca, die schreef over zijn reizen naar locaties verbonden aan de werken van de Romaanse poët *Vergilius*, alvorens zelf het object van literaire pelgrimages te worden (Hendrix 2009). Vervolgens duurde het tot de negentiende eeuw voordat literair toerisme ook toegankelijk werd voor bredere lagen in de samenleving en het de vormen aannam die het tegenwoordig nog heeft. Het draaide daarbij om het bezoeken van plekken gelinkt aan overleden auteurs, als een 'conversatie met de doden', een zekere vorm van 'necro-toerisme' (Watson 2006). De bijdrage van Lotte Jensen is hier met name interessant, omdat zij laat zien dat een van de eerste geregistreerde literaire fanpraktijken in Nederland bestond rondom het overlijden van auteurs. Haar artikel demonstreert dat de achttiende-eeuwse literaire herdenkingsbundels, of 'gedenkzuilen', en de ceremonies hier omheen van belang waren in het samenkomen van liefhebbers van de auteur en zijn/haar werk. De bijdrage van Rick Honings toont eveneens een vroeg voorbeeld van een literaire fanpraktijk, maar dan een variant van li-

terair toerisme waarbij de auteur nog leeft. Hornings' artikel laat zien dat negentiende-eeuwse literaire fans als uiting van hun passie voor Willem Bilderdijk en zijn werk reizen ondernamen om de schrijver in levenden lijve te ontmoeten – overigens niet altijd geheel tot diens genoegen.

Tot slot wordt er in het themanummer aandacht besteed aan de spanning die er bestaat tussen de *fan* als individu en het behoren tot een groter collectief – in de vorm van een fancultuur ofwel de samenleving als geheel. Judith Jongma en Jan Rock nemen Vondels standbeeld in het Vondelpark te Amsterdam als uitgangspunt om te illustreren hoe de publieke conceptie van Vondel veranderde vanaf de negentiende eeuw tot nu, gevolgd door processen van toe-eigening en een alternatief gebruik van de publieke ruimte door verschillende sociale groepen. De tegenwoordige tijd wordt ten slotte behandeld in de bijdrage van Thomas Vaessens en Lara Delissen over het populaire literaire magazine *Das Magazin* (2011-heden). Het jonge Nederlandse literaire tijdschrift cultiveert volgens hen een apoëticaal karakter om zich daarmee af te kunnen zetten tegen de traditie van het geven van literatuurkritiek en het 'instrueren' van de lezer. Door meer gericht te zijn op de wensen van een breder publiek van 'cultuurliefhebbers', door persoonlijk fans te benaderen via *social media* en evenementen te organiseren, wil de redactie van *Das Magazin* vooral een *community* creëren. En dat verklaart volgens Vaessens en Delissen direct ook het relatieve succes van *Das Magazin* als literair tijdschrift.

Hoewel de auteurs op voortreffelijke wijze de Nederlandse literaire fan en fancultuur in zijn diversiteit en met oog voor de nodige nuance in kaart brengen, komt er nagenoeg geen fan, letterlijk, aan het woord. Dit heeft tot gevolg dat dikwijls de vraag komt boven drijven: 'Maar wat betekent die onderliggende passie voor een bepaalde auteur en zijn of haar werk nu voor de fan zelf?' 'Hoe worden fans gemotiveerd om te doen wat ze doen en welke beweegredenen liggen hieraan ten grondslag?' Een vergelijkbare vraag wordt terecht gesteld in de bijdrage van Gaston Franssen en Zosha de Rond (2014: 388) en de enige manier om hier echt grip op te krijgen is, mijns inziens, om in gesprek te gaan met de fans en deze hier zelf over aan het woord te laten.

Daarnaast wordt over het algemeen, in elk artikel, kritiek geuit op de traditionele en normatieve dichotomie van de *fan* als tegenovergestelde van de 'aficionado', waarbij de laatstgenoemde als meer oprecht, degelijk en respectabel wordt voorgesteld. Geen van de onderzoekers lijkt echter zelf aan deze tegenstelling te ont-

snappen. Dat blijkt vaak uit een zekere distantie tot het onderzoeksobject – de literaire fan en fancultuur. Geen van de auteurs stelt zichzelf bijvoorbeeld expliciet de vraag: 'Ben ik zelf ook een fan?', of grijpt het onderwerp aan om te reflecteren op zijn/haar eigen positie als liefhebber, iets wat binnen *fan studies* wel van belang wordt geacht (zie bijvoorbeeld Hills (2002) notie van de 'aca-fan' en 'fan scholar'). Beschouwen de onderzoekers zichzelf ook als fans van hetgeen ze onderzoeken, of is dit label slechts voorbehouden aan hun studieobject? Worden zij in zekere mate ook gedreven door een passie voor de Nederlandse literatuur en/of bepaalde auteurs? En zo ja, hoe heeft dit invloed gehad op de wijze waarop men te werk is gegaan en de keuzes welke zijn gemaakt met betrekking tot het centrale onderzoeksobject?

Ter afsluiting is het van belang om te wijzen op mogelijkheden tot vervolgonderzoek, niet alleen naar Nederlandse literaire fancultuur *an sich*, maar juist in vergelijking met manifestaties hiervan buiten Nederland. Een dergelijk comparatief perspectief zou het mogelijk maken om de invloed van (nationale) culturele contexten in de specifieke uitingen van *fandom* beter te belichten, evenals de diversiteit aan onderliggende motivaties en ervaringen van de fans zelf. Een dergelijke internationale uitwisseling tussen bijvoorbeeld Nederlands, Duits, Angelsaksisch, en/of Aziatisch onderzoek zou kunnen leiden tot een toenemend genuanceerd begrip van de literaire *fans* en de fanculturen waarin zij, met uiteenlopende passie(s), participeren. Dit perspectief zou nieuwe inzichten kunnen bieden in de manieren waarop de Nederlandse fans van Cees Nooteboom zich onderscheiden van zijn Duitse fans, of waar de Japanse fans van 'Miffy' overeenkomsten vertonen met de Nederlandse liefhebbers van Dick Bruna's *Nijntje*. Door oog te houden voor de mogelijke invloed van verschillende culturele contexten in de manier(en) waarop fans door het 'complexe spanningsveld' van hun literaire fancultuur navigeren, kan vervolgonderzoek naar dit fenomeen een waardevolle toevoeging vormen aan het reeds bestaande onderzoek naar fanculturen.

Nicky van Es

Bibliografie

Hendrix 2009 – H. Hendrix, 'From Early Modern to Romantic Literary Tourism: A Diachronical Perspective'. In: N.J. Watson (red.), *Literary Tourism and Nineteenth-Century*

- Culture*, p. 13-24. Hampshire & New York: Palgrave Mcmillan, 2009.
- Hills 2002 – M. Hills, *Fan Cultures*. London: Routledge, 2002.
- Jenkins 2006 – H. Jenkins, *Fans, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture*. New York: New York University Press, 2006.
- Watson 2006 – N. Watson, *The Literary Tourist: Readers and Places in Romantic and Victorian Britain*. London: Palgrave McMillan, 2006.